RADIO FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 247 (XI.)

Dátum: 28.8.1968

OBSAH

Eugen LOEBL — VÝCHODISKÁ Z KRÍZY — str. 2
(Kultúrny Život)

J.T. — SEPCE SA... — str. 3
(Kultúrny Život)

Štefan VEĽAS — ÚSKALIE REHABILITÁCIE — str. 4
(Beseda)

M. JUNGMANN — IDYLA SA NEKONÁ — str. 5
S. MACHONIN
P. PITHART
L. VESELÝ
(Kultúrny Život)

Daniel RAPANT — LOGIKA DEJÍN — str. 6
(Kultúrny Život)

Alexej PLUDEK — CHYSTÁME ROZPAD FEDERÁCIE?" — str. 8
(Smena)

Anton KURINA — OZNÁMENIE ČITATEĽOM — str. 9
(Smena)

KULTÚRNY ŽIVOT č. 33 - 16. augusta 1968 - str. 1 a 10

EUGEN LOEBL:

VÝCHODISKÁ Z KRÍZY (I.DVA POHĽADY NA FEDERÁCIU)

Výňatok

Osobitne sa ukázalo, že v náhľadoch na federáciu existujú dva pohľady, ktorá sa takmer sformovali do dvoch frontov. Poučením je, že je omyl charakterizovať tieto fronty ako progresívne a konzervatívne. Ide o fronty rovnako pokrokové, v každom sú rovnako statoční komunisti alebo bezpartajní, sledujú spoločný cieľ, no jednako sa rozchádzajú.

Niekedy sa zdá, že ide o rôznosť akcentu, ale myslím, že ide o viac.

Jedni protagonisti vidia problematiku federalizmu z pohľadu do minulosti. Konfrontácia Čechov a Slovákov po roku 1918 bola konfrontáciou vyspelého národa s národom, ktorý práve urobil prvé kroky ako samostatný národ. Táto konfrontácia vyústila predovšetkým do zrážky dvoch ideológií.

Český voľnomyšlienkár, sebavedomý demokrat, ktorý prišiel spasiť mladšieho brata. Malé slovenské pomery, nábožný národ, žijúci v polofeudálnych pomeroch. Moderná česká výroba svetovej úrovne, na druhej strane zopár stredných podnikov a všetko ostatné iba zaostalá malovýroba. Na skalickom gymnáziu sme mali jediného jediného profesora Slováka — katolíckeho kňaza, ktorý vyučoval slovenčinu — všetci ostatní boli českí profesori. Celú verejnú administratívu prevzali po Maďaroch tak isto Česi. Bola to zrážka dvadsiateho storočia s devätnástym.

Tento konflikt sa stal ideologický tým, že sa ho zmocnil klérus, ktorý sa sformoval v politickú stranu a bojoval za konzerváciu malých slovenských pomerov. Len časom, v tej miere, v akej sa odchovala slovenská inteligencia a vznikala slovenská buržoázia, nadobudol tento konflikt politické a ekonomické črty. Pravda, aj tieto ekonomické prvky sa premieňali na politické. Komunistická strana chápala tento konflikt ako výraz kapitalizmu, ako dôsledky triedneho rázu spoločnosti, zatiaľ čo Hlinkova strana zredukovala všetky problémy na národnostné. Kým vládna politika neuznávala existenciu slovenského národa a hlásala teóriu jedného národa s dvoma vetvami, etabloval sa slovenský národ, rástlo jeho národné sebavedomie, vybojoval si priestor pre kultúrny rast, prebojovával si svoju vlastnú civilizáciu.

Formovanie predstavy o federalizme z pohľadu na túto minulosť sa vyznačuje tým, že spája záporné stránky kapitalizmu s čechoslovakizmom, že pripisuje napríklad masovú emigráciu nezamestnaných Slovákov do zámoria nezamestnanosť, odmontovanie slovenského priemyslu, prehlbovanie rozdielu českej a slovenskej ekonomiky, koncepcii čechoslovakizmu. Z týchto pohľadov sa stráca kapitalizmus a zostáva iba konflikt česko-slovenský. Pri troške neúcty ku skutočnosti a k významu cudzích slov, pri troške sklonu k preháňaniu a zjednodušovaniu, dochádza sa dokonca ku genocídnym teóriám.

Proti takému úzadiu vidí sa princíp federalizmu sám osebe imanentne dobrý, pokrokový a demokratický, treba ho za každú cenu presadiť a dať mu rozhodnú prioritu. Tento pohľad samozrejme nie je protidemokratický a nepredpokladá, že netreba prehĺbiť demokraciu a najmä rozvinúť socializmus. Ide skôr o to, že samej federácii pripisuje už demokratický obsah, takže boj a tým aj bojovník za federáciu je eo ipso demokrat a po dobytí federácie ako prvého stupňa demokratizácie bude potrebné už len pokračovať v ďalšej demokratizácii federácie.

Nedajme sa mýliť faktom, že mnohí zdiskreditovaní slovenskí politikári a iní funkcionári využívajú toto chápanie federácie, aby si získali zásluhy za federáciu, aby si vyslúžili zabudnutie na ich horšiu minulosť a najmä aby svojím bojom za federáciu ponechali jej len toľko demokratičnosti, koľko v nej je „spredmetnené".

Typické pre tento smer úvah teda je, že federáciu má zabrániť repríze pomerov z prvej republiky a najmä pomerov z Novotného éry. Ide o to, ako prekonať minulosť.

Väčší dôraz na federáciu a menší na demokraciu má v sebe aj ďalšie racionálne jadro. Túžba po národnej rovnoprávnosti je cez generácie veľmi intenzívne pociťovaná. Zástancovia tohto pohľadu sa preto nazdávajú, že komunistická strana získa dôveru národa, keď uskutoční túto túžbu. A získať dôveru národa — to je kľúčovou úlohou strany. Naproti tomu dôraz na demokraciu a demokratizáciu je logicky spätý s kritikou činnosti strany, demokratičnosť dáva okrem toho aj práva protivníkom socializmu a ohrozuje postavenie strany a tým aj socializmus. Dôraz na federalizmus sa tu identifikuje s dôrazom na socializmus.

Existuje aj druhý pohľad na federáciu. Chce humanistický, demokratický socializmus, ktorý už ex definitione zahrnuje práve tak rovnoprávnosť ľudí ako rovnoprávnosť národov.

Na rozdiel od prvej republiky ide dnes už nielen o rovnoprávne, ale aj o rovnocenné národy. Päťdesiatročný vývin vradil aj Slovensko medzi vyspelé národy Európy a požiadavka rovnoprávnosti sa pociťuje práve tak intenzívne ako sa pociťuje potreba ľudských práv a rovnosti. Do popredia sa stavia humanistický socializmus a demokratické práva, žiada sa ich rozvoj, boj proti zvyškom neslobody a v tomto kontexte sa žiada aj federalizácia ako imanentná, nevydeliteľná súčasť humanizujúceho a demokratizujúceho procesu.

Preto sa tu kladie taký dôraz na odstránenie všetkých bŕzd, ktoré spomaľujú alebo dokonca ohrozujú ďalší vývin. Tou hlavnou brzdou sú tí, ktorých sme zdedili zo starého režimu a s ktorými sú totiž funkcionári existenčne spätí.

Aj tu nám prizma krízy odhalila zaujímavé „spektrá".

Ozrejmila sa najmä tá tak často spomínaná „osudová" spätosť.

Český a slovenský národ chcel žiť svojím suverénnym životom, chcel mať svoj vlastný socializmus, svoju vlastnú cestu nadväzujúcu na vlastné potreby a vlastnú históriu.

Posledné týždne však ukázali, že ak chcú títo dva národy ísť každý svojou vlastnou cestou, kráčajú vlastne spoločnou cestou. „Osudovosť" stratila svoju metafyziku, ale aj svoju lacnú propagačnosť. Táto „osudovosť" nemá črty večnosti, je reálna pre našu generáciu a je viac ako pravdepodobné, že aj pre ďalšiu a že tak vytvorí spoločnú minulosť, spoločnú históriu a že sa z jej „osudovosti" stane samozrejmosť. Zatiaľ čo táto „osudovosť" je teraz prevažne exogénnej povahy, stane sa endogénnou kategóriou.

Vo svete, v ktorom žijeme, uprostred problémov, ktoré volajú po vyriešení, uprostred sveta, ktorý stojí na pokraji katastrofy, znamená socializmus splnenie ideálov humanizmu, spoločnú cestu, poctivú jednotu zámerov a metód týchto dvoch národov. Udalosti nám ukázali, a dokázali, že suverenita slovenského národa by dnes neexistovala, nebyť boja českého národa za ideály socializmu, a práve tak by dnes neexistoval suverénny český národ, nebyť boja slovenského národa za tie isté ideály.

Boj za federáciu, ktorý má, prirodzene, inú špecifickú váhu pre Slovákov ako pre Čechov, nemôžeme chápať ako boj za niečo, čo stojí mimo boja za socializmus, ani nie ako niečo, čo stojí pred alebo za týmto bojom. Boj za federalizmus treba chápať ako neoddeliteľnú, integrujúcu súčasť boja za socializmus.

Ak totiž kladieme dôraz na federalizáciu a už menej na dynamiku politického života, nezdôvodňujeme dostatočne smer dynamiky. Hrozí nebezpečenstvo, že vznikne situácia, v ktorej sa neuskutočnia ani základné zámery federácie. Naopak, udalosti ukázali, že ak sa snažíme o výraznú socialistickú a demokratickú dynamickosť nášho politického vývinu, približujeme sa k federálnemu riešeniu.

Ukázalo sa totiž, že sa vôbec nemusíme báť kritiky strany, pokiaľ túto kritiku spájame s pozitívnym programom, ktorý má a chce strana splniť. Kritika činnosti strany v minulosti nielenže neoslabila, ale zvýraznila vedúce postavenie strany. Práve preto, lebo sa ľudia presvedčili, že touto kritikou sa chceme zbaviť všetkých bariér, ktoré nám v minulosti zatarasili cestu a najmä preto, lebo sme ukázali, kam naša cesta vedie.

Myšlienka federácie v kontexte s pokrokovým chápaním socializmu vytvorila taký pevnú spoločnú základňu, akú naša republika vo svojej päťdesiatročnej existencii ešte nemala a na ktorej federatívne riešenie znamená skutočne zbližovanie a nie odcudzenie našich dvoch národov.

Udalosti naznačujú, že sa vytvára nový typ demokracie, ktorý bude mať pravdepodobne iné črty než klasická parlamentná demokracia a že môže — a dúfam, že bude — omnoho demokratickejšia ako doteraz známe formy demokracie. Bude potrebné, aby sme tieto zárodkové formy nového typu demokracie študovali a vytvorili si predstavu o ďalšom smerovaní.

Prekonali sme politickú krízu a svoj politický zázrak sme mohli urobiť práve tým, že sme upriamili svoj pohľad na budúcnosť, že strana dala sebe a národu jasné politické perspektívy, že kritika minulosti aj pohľad do nej slúžil rýchlejšiemu a správnejšiemu pohybu. Tieto kritické dni a hodiny súčasne ukázali, akým hrozivým nebezpečenstvom je, že v takých funkciách až po najvyššie politické grémium máme ľudí, ktorí reprezentovali starý režim, ktorí nie sú ochotní ani schopní pochopiť zmysel budúcnosti, ktorú vytvárame. Sama ich prítomnosť vyvoláva nedôveru. Hoci sa vďaka doteraz nepoznanej jednote našich občanov paralyzovalo ich pôsobenie, nemožno nevidieť, že v danej konštelácii sveta, v ktorom žijeme, sú potenciálnou piatou kolónou. **EUGEN LÖBL**

Šepce sa...

V poslednom čísle (32) Kultúrneho života sa Roman Kaliský zamýšľal nad okolnosťou, že by v novom tlačovom zákone mala byť vylúčená cenzúra nielen štátnymi orgánmi, ale i ďalšími — dobre vieme, ktorými...

Nazdávam sa, že ani to nebude dostačovať, pretože slobodu tlače garantuje (okrem pochopiteľných materiálnych záruk) i mnohá iná skutočnosť. Napr. aká by to bola sloboda tlače, keby sa síce noviny či časopisy vytlačili, ale z pokynu „kohosi" by ich železničné či iné dopravné orgány úmyselne zadržiavali, keby anonymné orgány Poštovej novinovej služby odmietali prijímať predplatné pod kečkom, že náklad „je rozobraný", či pod tým istým kečkom ich nedodávali dostatočný počet do vlastných predajní?

A čosi podobné sa deje v súčasnosti. Ak napr. neprídu načas do Prahy a do pražských stánkov Kultúrny život, nie je to záležitosť „česká" — totiž, že by sa tu a priori odmietali slovenské časopisy. Podobný osud totiž postihuje i niektoré české časopisy, Literárni listy, Studenta, Dikobraz a niektoré ďalšie. Podobný osud potom majú všetky tieto noviny a časopisy na Slovensku. Je napríklad normálne, ak do najväčšej predajne PNS v Bratislave dostanú iba desať výtlačkov Studenta? A niečo vyše stovky Literárnych listov? Pričom Student vychádza v náklade niečo pod 100 tisíc a Literárky najmenej dva až tri razy toľkol

Je preto potrebné rázne sa ohradiť proti tomuto svojráznemu spôsobu „cenzúry". Hádam by sa robotnícke výbory pre slobodu tlače mali porozhliadnuť v svojom okolí a zistiť konkrétne prípady takýchto nedemokratických zásahov, či sa už odohrávajú na železnici, v PNS či inde, a verejne ich pranierovať s uvedením mien osôb, ktoré sa takto „exponujú" v neprospech slobody tlače.

J. T.

BESEDA č. 33 - 17. augusta 1968 - str. 4 a 5

ÚSKALIE REHABILITÁCIE

Rehabilitačné komisie, ktoré majú napravať krivdy spáchané na roľníkoch, najprv vznikli na východnom Slovensku. Stranícke a štátne orgány vo Východoslovenskom kraji reagovali veľmi pohotovo. Vytvorenie týchto komisií vyžiadal si sám život. Hoci od kolektivizácie uplynuli roky, dedinskí ľudia majú ešte stále v živej pamäti, akými metódami sa družstvá zakladali.

Aj taká dobrá vec a „výlahoda", ako by povedali východniari na kolektivizáciu, sa vo väčšine prípadov robila zbytočne tvrdou rukou. Tak to však v tých rokoch chodilo vo všetkom.

⊙ KOŠICE, KRAJSKÁ REHABILITAČNÁ KOMISIA

Tieto otázky vyvstali ešte na pléne KV KSS pred krajskou konferenciou. Po pléne, 10. apríla, zapodievala sa touto vecou Rada KNV a menovala rehabilitačné komisie aj pre nápravu deformácií v poľnohospodárstve.

Do polovice júna na odbore KNV pre vodné a lesné hospodárstvo a poľnohospodárstvo evidovali 288 žiadostí, a to takej povahy, ktoré prekračujú rámec pôsobnosti okresných komisií.

Napríklad JRD Jablonov prikázali do užívania 30 ha pasienkov súkromníckej obce Úloža. Sťažnosť roľníkov vybavili hneď na druhý deň. Alebo ešte jeden prípad. V čase, keď sa rozpadali družstvá, rozpadlo sa i družstvo vo Vyšných Repašoch, v Nižných však zostalo a JRD Nižné Repaše dávali potom za úplatu užívať pozemky vlastným majiteľom vo Vyšných Repašoch.

Krajská rehabilitačná komisia má pred sebou ešte jeden špecifický problém — vyriešiť otázku náhrady za vyvlastnenie pôdy na Zemplínskej Šírave, Ružíne a Domaši a pri úpravách Východoslovenskej nížiny. Ľudia dostali náhradu iba za budovy, ale za pôdu ani halier. A takých vlastníkov je 2348 a jedná sa celkom o 5410 hektárov poľnohospodárskej pôdy.

Celkom doteraz vybavili tridsať prípadov. Rehabilitácie sa v niektorých prípadoch domáhajú aj veľkí vlastníci.

Do 1. júna z jednotlivých okresov Východoslovenského kraja nahlásili 1011 žiadostí o rehabilitáciu. V tomto čase ich podľa odhadu bude už vyše 1500. Najviac žiadostí je v Prešovskom, Trebišovskom a Humenskom, ale aj v Bardejovskom okrese. Menej už v Michalovskom, ale najmä Rožňavskom okrese.

⊙ OKRESNÁ REHABILITAČNÁ KOMISIA TREBIŠOV

Komisia dostala 313 žiadostí, doteraz vybavili 147. Pomohli prestarlým členom družstiev k záhumienku a podobne. Veľa žiadostí je na pridelenie malej výmery viníc, takých je 21, náhrady za stroje a mechanizmy sa dožadujú v 84 prípadoch, sťažností proti vládnemu nariadeniu č. 50/55, keď sa roľníkom vzala pôda s odôvodnením, že nestačia zabezpečiť výrobu ako úpadkové hospodárstvo, je 76.

Nedobrým znakom je, že sa o rehabilitáciu usilujú aj bývalí veľkí vlastníci. Napríklad veľkostatkár Ján Herbst vlastnil pôdu v katastrálnom území Veľké Ozorovce a Plechotice a prenajímal ju roľníkom za tretinu úrody. Na ONV leží takáto zmluva. Alebo Michal Kištronkoš zo Zemplínskeho Hradišťa vlastnil 47 hektárov a teraz žiada odškodné od štátu vo výške 1 181 000 korún. Pravda, iné je, keď sa o rehabilitáciu uchádza malý alebo stredný roľník, ktorému sa ubližilo. Iným metrom však bude treba merať triednym nepriateľom, alebo veľkým vlastníkom, pretože dotýkať sa revolučných opatrení by bolo veľkou chybou.

⊙ OKRESNÁ REHABILITAČNÁ KOMISIA HUMENNÉ

Od januára prišlo 228 žiadostí a 59 priniesli roľníci osobne. Charakter sťažností je veľmi podobný ako aj v iných okresoch. Štyridsať žiadostí je od mláťačkárov, v sedemdesiatich prípadoch žiadajú náhradu za úradne vykúpený dobytok alebo produkty, mnoho odvolaní je proti vládnemu nariadeniu č. 50/55. Z okresu vyviezli iba troch roľníkov. V čase zakladania družstiev však mnohí sedeli štrnásť dní, alebo aj dva roky. Nebude stačiť, ak im v komisii povedia — prepáčte. Menšie prípady riešia sami. Veľa žiadostí je aj o náhradu nájomného za zabranú pôdu.

⊙ V ČOM JE HÁČIK?

Krajskej a okresným rehabilitačným komisiám prislúchajú také prípady, kde sa porušil zákon v administratívno-správnom konaní. Prípady z trestného konania majú v kompetencii súdy. Pri zakladaní družstiev sa celkom bežne robili opatrenia administratívneho rázu, a preto tiež takýchto prípadov je oveľa viac. Už len z toho hľadiska je na tomto malom aparáte veľká záťaž.

Ešte viac komplikuje situáciu to, že po piatich rokoch sa všade robí škartácia spisov a v šesťdesiatom roku došlo tiež k novej územnej reorganizácii. Len v ojedinelých prípadoch majú roľníci doklady o tom, koľko dostali za mláťačku, alebo iné mechanizmy, alebo koľko im vyplatili za dobytok, alebo obilie pri úradnom výkupe, podľa čoho sa dá zistiť či pri vtedy platných dvojakých cenách roľníka poškodili, alebo nie. V Trebišove nevideli iné východisko, iba sa obrátiť na ministerstvo, či náhodou nemajú evidenciu o vykúpenom inventári. Okrem toho sú nejasnosti, ako konať vzhľadom na menovú reformu, ktorá bola.

Všetky tieto eventuality bude musieť brať do úvahy jednak rehabilitačný zákon, ale najmä vykonávací predpis rezortu, aby v rehabilitačných komisiách presne a jasne vedeli ako postupovať. Preto sa za posledné mesiace viac sústreďovali na to, aby preskúmali skutkovú podstatu sťažností a len v málo prípadoch mohli rozhodnúť. Tak či tak na ich plecia zaťahne veľká tarcha, pretože za dvadsať rokov sa nakopilo veľa hnoja a Augiášov chlievik sa nedá vyčistiť len tak ľahko a rýchlo a treba počítať aj s tým, že to bude aj stáť vopred akékoľvek korunky.

ŠTEFAN VEĽAS

Snímky: AUTOR A J. TESLÍK

IDYLA SA NEKONÁ

Hoci nedávne medzinárodné udalosti na šťastie na čas zjednotili aj extrémnejšie kruhy na oboch stranách, nejasnosti okolo nového štátoprávneho usporiadania republiky trvajú. Nejde pritom ani tak o programové vyhlásenia (prípadne ubezpečenia) českých, či slovenských politikov o tom, čo nám prináša dnešok a čo nás čaká, ako o to, aké názorové stereotypy a postoje udržujú medzi ľudom. Literárni listy nesporne ovplyvňujú značnú časť českej verejnosti; našich čitateľov teda azda zaujmú odpovede ich šéfredaktora Milana Jungmanna, jeho zastupcu Ludvíka Veselého, redaktorov Sergeja Machonina a Petra Pitharta na našu otázku:

Mnohí na Slovensku sú presvedčení o tom, že v nie bezvýznamnej časti českej verejnosti (vrátane inteligencie) pretrvávajú dnes už ani nie tak čechoslovakistické postoje, ale skôr badať nepochopenie, či nezáujem o slovenské záležitosti, neochotu pripustiť si otázku Slovenska, ako otázku československú. V tejto polohe, konštatuje sa s ľútosťou, sa niekedy ocitajú aj Literárni listy...

MILAN JUNGMANN: Pokiaľ ide o českú verejnosť, je to naozaj tak: nemá dosť pochopenia a záujmu o slovenské záležitosti. Nemá zmysel tento fakt popierať, vyvracať Slovákom ich výčitky na našu adresu. Skôr im treba túto skutočnosť vysvetľovať. Česi päťdesiat rokov stotožňovali svoju štátnosť s československou štátnosťou, inými slovami: nepotrebovali nejako meniť štátoprávne usporiadanie v republike, nemali prečo dávať podnet k zmenám z vnútorných popudov. A preceňovali by ste ich, keby ste od nich žiadali, aby v podmienkach posledných dvadsiatich rokov vôbec pocítili slovenskú nespokojnosť, nie to ešte aby ju pochopili. Na to nemali dosť informácií ani dostatočne vypestovanú schopnosť vnímať iného. Nik ich to nenaučil. Päťdesiat rokov nevedomosti a ľahostajnosti, päťdesiat rokov bezmyšlienkovitej spokojnosti s daným stavom, a s tým spojená podvedomá reakcia kvalifikovať požiadavky o štátoprávnu zmenu ako úsilie o rozbitie republiky (resentimenty z roku 1938, z procesov z päťdesiatych rokov s tzv. buržoáznymi nacionalistami, ešte nedávne uisťovanie niektorých významných slovenských politikov, že vlastne všetko je v najlepšom poriadku — povedzme výroku Vasiľa Biľaka: „Hľadať inú formu štátoprávneho riešenia národnostnej otázky, napr. »odporúčaním« formy federácie, by v našich podmienkach nebol krok vpred ale vzad", RP 2. 3. 1968) nemôže odstrániť pol roka otvorenej diskusie, kladených požiadaviek a vysvetľovania. Za toho polroka prešla česká spoločnosť vo vzťahu k slovenským požiadavkám veľkým a rýchlym vývinom, tento vzťah už má svoje dejiny, ale celá spoločnosť ešte stále nie je pripravená na to, aby cítila svoju „českú otázku" aj štátoprávne. Na jednom zhromaždení sa žartom povedalo: „Tí Slováci nás ale dobehli, prinútili nás zvoliť Českú národnú radu proti našej vôli." Odpoveď prítomného slovenského politika: „Prinútime vás, aby ste konečne pocítili národnú hrdosť." Pod týmto priateľským štuchnutím sa skrýva krutá pravda: Slováci nás nútia precítiť čosi, pre čo akosi nemáme vnútorné orgány, odumreli nám, alebo aspoň dôkladne zakrpateli. Ako si môžu Česi pripustiť slovenskú otázku ako otázku československú, keď nie sú schopní (pretože nepotrebujú, aspoň v danej chvíli) pripustiť si českú otázku ako otázku československú?

Slovenská iniciatíva k novému štátoprávnemu usporiadaniu bola teda celkom prirodzená, vyplývala zo slovenských potrieb. Ale rovnako prirodzená bola i česká nevšímavosť a nezáujem o nové národnostné riešenie. Nota bene, „v Prahe" sa v tom čase práve s veľkou dynamikou začali riešiť problémy demokratizácie verejného života, začala sa meniť celá doterajšia politická štruktúra, čo nesmierne zaťažilo intelektuálnu potenciu väčšiny ľudí a doslova pohltilo ich vnímavosť pre všetko ostatné. Iba postupne, ťažko a zložito sa do vedomia Čechov dostávala predstava, že treba čosi podstatné meniť i v štátoprávnom usporiadaní. Bolo vrcholom tolerancie kedysi vravieť: „Slováci chcú federáciu, majú ju mať" — i keď to Slováci cítili ako urážku. Dnes už by to asi nik takto neformuloval, čas veľa zmenil k lepšiemu, ale ešte vôbec nevyrovnal úroveň slovenského a českého národného cítenia. A len potom, až sa v Čechách naplno prebudí zmysel pre českú štátnosť, pre českú suverenitu, bude i pochopenie pre požiadavky slovenské. Pokiaľ tak nebude, budú všetky české úvahy vychádzať síce z racionálnej analýzy politickej elity, ale nebudú zakorenené v českom národnom cítení, české spoločenstvo teda nebude mať vedomie, že je v záujme obidvoch národov, aby si po novom, radikálne po novom, usporiadali svoje vzťahy v spoločnom štáte.

Pokiaľ ide o Literárni listy: myslím si, že boli a sú o celú dĺžku pred vedomím (i politicky žijúcej) českej verejnosti, ale ani ony sa, pochopiteľne, nemohli vymknúť dobe a prostrediu. Práve my v LL sme boli a dosiaľ sme zaneprázdnení toľkými naliehavými problémami — globálne povedané demokratizácie života — že sme už nestačili dostatočne registrovať, nie to ešte riešiť štátoprávny problém, t. j. nastoliť s plnou naliehavosťou českú otázku ako otázku československú, aby sa tak vytvoril predpoklad pre pochopenie slovenských požiadaviek. Je vari jasné, že neospravedlňujem, ale vysvetľujem. Stačíme to ešte dohnať? Nielen v LL, ale v Čechách vôbec? Pochybujem. To však znamená, že nielen široká česká verejnosť, ale i jej politicky exponovaná časť prijme disciplinovane federatívne usporiadanie, ale bez vnútorného presvedčenia o jeho nevyhnutnosti. Semeno nových konfliktov bude teda zasiate. Ale to nie je nešťastie. V demokratickej, politicky naplno fungujúcej, všetky svoje orgány rozvíjajúcej spoločnosti sa už nič neututle, a tak sa i tie najchúlostivejšie, najkacírskejšie otázky budú vyslovovať verejne, a teda aj riešiť.

SERGEJ MACHONIN: Situácia je podľa môjho názoru horšia než predpokladá taktne položená otázka. Nazdávam sa, že ste ju položili vlastne tým najmenej vhodným ľuďom, ak ste chceli zistiť holú reálnu pravdu o vzťahu Čechov a Slovákov a o intenzite nášho aktívneho záujmu o slovenské veci. Pretože vedomie českej inteligencie, kultúrnych pracovníkov a inštitúcií, ako sú povedzme Literárky, o minulých i súčasných problémoch Slovenska je pri všetkej nedostatočnosti neporovnateľne rozsiahlejšie a aktívnejšie než vedomie priemerného obyvateľa „historických území". Trúfam si tvrdiť, že desaťtisíce radových priemerných českých občanov má k Slovákom vôbec a k súčasným staronovým problémom česko-slovenského pomeru v lepšom prípade ľahostajný, v horšom prípade mierne antislovensky alergický vzťah. Že tu čosi nie je v poriadku, si mnohí ľudia uvedomili možno vôbec po prvý raz v živote tohto roku v januári, keď sa v rozhlase, televízii a v novinách začalo vravieť o federalizácii. Pocit nadradenosti, pocit, že sme vyspelejší a kultúrnejší národ, je v Čechách zakorenený tak hlboko, že sa diskusie o federalizácii prijímajú ešte stále s nevraživosťou, ako niečo, čo sa predsa týka Slovákov, a nie nás.

Je to hanba, ale je to tak. Som presvedčený, že skutočne zdrvujúca väčšina Čechov si dosiaľ vôbec neuvedomila, že slovenská otázka sa týka priamo ich, ich života a ich budúcnosti v tejto republike. Stretol som sa s desiatkami ľudí, ktorí sa na vznik Českej národnej rady pozerajú ako na niečo vlastne úplne zbytočné a formálne, čo sa robí kvôli Slovákom a čo bude mať len akýsi dekoratívny symbolický význam.

Toto všetko možno dnes konštatovať ako následky príčin, k analýze ktorých je v Čechách zrejme stále ešte malá ochota. Lenže táto analýza, ktorá čaká českých odborníkov, analýza idúca do hĺbky, je vonkoncom nevyhnutným predpokladom zmeny, ak nemáme ostať v nových a nových anketách pri konštatovaní daného stavu. Bez takejto zásadnej východiskovej analýzy a jej premyslenej politickej popularizácie sa mi zdá akékoľvek uvažovanie o tom, či federácia vyrieši československé problémy alebo či bude treba hľadať iné, možno radikálnejšie riešenie, zatiaľ nie iba predčasné, ale i nemožné.

PETR PITHART: Nielen slovenský, ale i český národ si donedávna kládol (vlastne si vari ešte aj kladie) otázku, kde sa vlastne vládne. A pretože odpoveď bola poruke a odkazovala niekam inam mimo hlavných miest oboch národov, mimo hlavného mesta štátu, boli sme na tom v istom nie zanedbateľnom zmysle rovnako v Prahe ako v Bratislave. Pravda, takéto konštatovanie vôbec nechce zotrieť zvláštnu slovenskú mizériu, ktorá navyše právom poukazuje ako na svoju príčinu na Prahu, na pražský centralizmus. Česi sú dnes málo citliví a vnímaví pre slovenské nálady a požiadavky predovšetkým preto, že i sami museli vlastne rezignovať na svoju národnú svojbytnosť; odvykli si od zdravého národného cítenia a so situáciou sa vyrovnávali spôsobom pre Slovákov asi málo pochopiteľným: priam masochisticky sa vysmievali nevyhnutne ochabnutým symbolom češstva. S neľútostným cynizmom skúmali podstatu českého národného charakteru, obracali naruby vlastnú históriu. Bol to nepochybne jeden zo spôsobov, ako sa vyrovnať so situáciou, keď sa nevládlo ani v Prahe.

Možno sa preto dnes čudovať, že kde kto v Čechách pozerá s nepochopením na úsilie cez noc zjednoteného Slovenska? Na úsilie, ktoré sa orientuje hodnotami v Čechách vlastne znehodnotenými? Český otázku formuluje dnes hŕstka intelektuálov; možno sa čudovať, že niet dosť pochopenia pre slovenskú? Veď svorníkom oboch je otázka československá. Zdá sa, že iba v poslednom čase vznikajú predpoklady, aby sa vôbec mohla položiť, a aby sa vzápätí nestretla s charakterističkými úškľabkami — ako českých filozofov, tak i mudrcov zo staničných krčiem...

Cesta k pravde nie je zvyčajne cestou priamou; vedie okľukou. Vziať to cez pole, neprídeme, priateľa na Slovensku, nikam. Naše národy sa navzájom pochopia, až každý z nich pochopí sám seba. A to chce čas. Čas, keď otázky budeme formulovať bez cudzej asistencie a aj odpovedať na ne si budeme sami. V Prahe, v Bratislave, v Československu. Nelmevajte sa na nás. Možno, že s národným povedomím sme na tom oveľa horšie než vy...

LUDVÍK VESELÝ: Ak mám odpovedať za seba, potom pre mňa je otázka Slovenska jednoznačne otázkou československou. Som si, pravda, zároveň vedomý, že v českých krajoch je dosť ľudí, ktorí si túto nevyhnutnosť neuvedomujú, ba ktorí sa jej i bránia. Minulých päťdesiat rokov nebolo práve najideálnejšou formou spolužitia tak blízko príbuzných národov (fakt o to horší, že Česi môžu pri procese svojho národného uvedomenia za veľa vďačiť Slovákom — a rovnako je to i naopak). Z toho vyplývajú na oboch stranách ako poznatky, tak aj predsudky. Ak sa môžu Slováci sťažovať na vonkoncom nie vždy rovnoprávne postavenie i na často prezieravý postoj z českej strany, môžu zasa Česi poukazovať na záver tridsiatych rokov a na históriu okolo vzniku samostatného Slovenského štátu. Nie je tu dosť miesta na podrobnosti, ale celkom určite bude treba nájsť čas a priestor, aby sme sa o nich priateľsky a s porozumením zaoberali. Mne ostáva iba konštatovať, že skúsenosti posledných päťdesiatych rokov nevyhnutne vyvolávajú tu i tam zbytočnú podráždenosť a precitlivenosť. Pokúsme sa týmto pocitom brániť a snažme sa oddeľovať skutočné nepochopenie a ozajstný nacionálny šovinizmus, od niekedy hoci aj nie celkom presných a neraz aj chybných spôsobov hľadania nového vzájomného porozumenia.

A pokúsme sa čo najskôr vyložiť s najväčšou mierou objektivity naše vzťahy od založenia Československa. Sotva máme inú možnosť.

Pripravili M. B. a M. H.

KULTÚRNY ŽIVOT č. 33 - 16. augusta 1968 - str. 7 a 8

LOGIKA DEJÍN

DANIEL RAPANT

VÝŇATEK:

Trialistické federatívne riešenie som r. 1946 navrhoval aj sám. Dodatočne sa ukázalo, že takémuto riešeniu bol v Londýne pri rokovaniachúso zástupcami SNR naklonený i sám Beneš. Základom pre všetky tri územia tu mal byť rozsah kompetencie, ktorý by si Slováci určili pre Slovensko (SNR) sami. Taká istá kompetencia by sa potom priznala aj dvom ostatným zemským útvarom: českému a moravskému. Zo slovenskej strany sa vtedy národnostne prestížnicky namietalo v podstate asi to isté čo dnes: chceme mať pomer dvojstranný, pomer národa slovenského k národu českému, chceme (dnešným termínom) model symetrický.

Symetrický model a dvojčlennosť nie sú však veci totožné. Symetrickosť môže byť i troj-, ba i viacčlenná, keďže pozostáva v podstate v tom, aby jej jednotlivé členy boli v tom istom právnom postavení a nad nimi všetkými bola ústredná federálna vláda ako samostatná moc, federálnym zložkám nadriadená a nenapojená ani s jednou z nich. Dnešná asymetrickosť je práve v zmiešaní a spoločnosti národných (zemských) orgánov českých s československými, pričom tento pomer bol doteraz dvojdielny, teda v uvedenom zmysle symetrický. A takým ostane, pravda, pri uvedených rozlišovacích náležitostiach, teda v pravom zmysle významu, i Moravanmi navrhovaný model trojčlenný. Územnosť moravského a českého člena predsa nijako nebráni tomu, aby slovenský člen bol konštituovaný na podklade národnostnom, keďže sa ani tento člen územnej organizovanosti nevzdáva, ba naopak, priam po nej volá. Morava by sa takto mohla stať spájajúcim a v prípade potreby vyrovnávacím členom medzi nami a Čechmi.

Z uvedených dôvodov by sme teda nemuseli byť proti moravskej požiadavke, ba za predpokladu, že tu ide o skutočnú túžbu Moravanov (a nie o českú taktiku) mohli a mali by sme ju priam podporovať. Rozhodne sa nám však nepatrí Moravanov (dokonca svojich súkmeňovcov, moravských Slovákov) presviedčať, že sú Česi atp. Jedni i druhí budú vari najlepšie vedieť sami, kto a čím vlastne sú. Rozhodnutie samo však treba rozhodne ponechať Moravanov samým, najlepšie vari vo forme plebiscitu, ako si to aj sami želajú.

Trialistické riešenie by konečne nemuselo byť na prekážku ani tolme (zo slovenskej strany) želanému riešeniu od národa k národu, keďže je tu daná možnosť, že dva celky české (v ich rámci sa mieni tuším zo strany českej Moravanom priznať len autonómne postavenie) budú voči Slovensku vystupovať ako jeden celok s celkovým počtom hlasov, rovnajúcich sa počtu hlasov slovenských. Toto riešenie by, pravda, voči Slovensku diskriminovalo obe české jednotky. Na druhej strane v prípade rovnoprávnosti všetkých troch celkov by bolo diskriminované (a to s možnosťou majorizovania) zasa Slovensko. A keďže obavy z majorizovania (vedia prestížnického hesla národ proti národu ako rovný s rovným) na Slovensku prevládajú, najlepším východiskom by tu vari boli protimajorizačné ustanovenia, že k platnosti celoštátnych zákonov by sa vyžadoval väčšinový alebo podľa povahy veci kvalifikovaný súhlas všetkých troch federatívnych celkov. Teda kuriálny systém, celoštátny snem, skladajúci sa z troch snemov územných (národných), alebo čo by bolo ešte praktickejšie, z ich rovnopočetných delegácií. Pri nepatrnom počte vecí spoločných (nezabudnúť na slovenskú veliacu a služobnú reč v slovenských plukoch, keď už nechceme federalizovať i armádu, pravda, pod spoločným velením a ministrom) by totiž jestvovanie osobitného celoštátneho parlamentu bolo inštitúciou dosť nákladnou a neproduktívnou. Pri spoločných ministerstvách (2—3) a inštitúciách (štátna banka a i.) by stačili spoločné kontrolné zbory, pri veciach, kde by sa vyžadoval jednotný postup, predbežná dohoda spoločného paritného výboru všetkých troch snemov. Platilo by to predovšetkým vo veciach hospodárskych, kde však hospodárska základňa sama by mala byť federatívna. Väčšina vecí i tak bude patriť do právomoci snemov národných, najlepšie národných rád. Pri takomto postupe by sa prípadne nedospelo vždy k dohode. V tomto prípade by sa vec odložila až do zhody názorov alebo by sa federatívnym zložkám (ak by to povaha vecí pripúšťala) dala (do celkovej zhody) voľná ruka.

V skutočnosti, že na jednej strane pokladáme vec Moravanov za ich vlastnú záležitosť (kde by sme nemali negatívne zasahovať), na strane druhej sa s ňou predsa len zaoberáme, netreba vidieť nijakú nedôslednosť. Moravská otázka má totiž aj dosah celoštátny, ktorý právom môže a musí zaujímať i Slovákov. Pri dvojčlennom národnom usporiadaní dá sa v duchu dejinnej logiky očakávať, že česká prepotentnosť miesto na osamostatnenom Slovensku bude sa vo zvýšenej miere vybíjať voči Moravanom a Morave, kde v dôsledku toho vznikne, respektíve zosilnie nové ohnisko nespokojnosti, nie nepodobné slovenskému, a nastanú nové celoštátne komplikácie, ktoré by sme si navrhovaným riešením trojčlenným mohli usporiť.

Záverom by sa tu vari žiadalo dať na uváženie, či by sídlom federálnych, i tak málo početných úradov a inštitúcií nemala byť ústredne položená Bratislava, keďže Praha by i tak ostala sídlom českým a nebola by týmto riešením (v doterajšej situácii bez citeľného poškodenia nemožným) vážnejšie poškodená. Rozhodnutie by patrilo do kompetencie nových volených národných rád. V súvislosti s tým by sa miesto podobne excentricky položenej Bratislavy slovenská sídla malo preniesť niekam do stredu Slovenska, najlepšie vari do B. Bystrice, spojenej postupom času so Zvolenom.

Za svoju osobu by som sa prihováral i za to, aby súčasne (v z novej ústave) bol riešený (aspoň v hlavných zásadách) aj problém menšinový, a to rovnako pre všetky naše národnostné menšinové celky, najlepšie vari na základe ich konštituovania ako osobitých verejnoprávnych osôb (národnostné skupiny) s volenou zastupiteľskou reprezentáciou, oprávnenou zastupovať príslušnú menšinu na zodpovedajúcej administratívnej úrovni (obec, okres, krajina) a starať sa, aby sa im nedialo krivda. Týmto spôsobom by sa riešila nielen otázka slovenských presídlencov v Čechách a na Morave, ale aj vari, (sociálne, nie politicky) najožehavejšia otázka Cigánov (Romov), kde neúspech doterajších pokusov je zavinený predovšetkým okolnosťou, že v ich čele stáli inonárodní činitelia. Vyvarovať sa treba aj príliš náhlych prechodov a vnucovania vlastných predstáv o šťastí. Predovšetkým však zamedziť najvýnosnejší priemysel cigánsky: nadmerné plodenie detí (všeobecným obmedzením vyživovacieho príspevku, povedzme maximálne na tri deti) a povoliť im súkromné remeslá, nimi s obľubou pestované (kováčstvo, gombikárstvo atp.).

Tu navrhovaným riešením menšinového problému by nastala aj náprava pre Slovákov, žijúcich v inonárodných obciach a okresoch v nezávidenia hodnom menšinovom postavení. Bez ohľadu na prestížnické (národné) hľadisko (z ktorého i tak nič nemajú), že patria k štátnemu národu, by sa títo Slováci mohli organizovať v obciach a v okrosoch podobne. Len s tým rozdielom, že by celomenšinovej vlastnej reprezentácie nemali a obracali by sa priamo (na tejto úrovni) na krajinské meritká. Rozumie sa, že starosť o menšiny po každej stránke v rámci celoštátnych noriem by pripadala príslušným štátnym orgánom a len druhorade osobitným kultúrnym alebo politickým, národným spolkom (Matica, Csemadoku a p.).

Otázku úradnej (nie štátnej) reči vo vzťahu k národnostným menšinám by som konečne navrhoval riešiť čo najliberálnejšie bez zbytočných (ale z oboch strán) prestížnických tendencií zhruba v tom zmysle, aby sa každý mohol dovolať práva a úradnej pomoci vo svojej reči. Teda v obciach reč príslušnej národnosti (s ohľadom i na prípadnú druhoradú menšinu), v okresoch, ktoré prichodia s občanmi ešte do styku či už priamo alebo sprostredkujúco smerom nadol, smerom nahor celoštátna reč úradná, smerom nadol reč obcí a obyvateľstva (zasa s ohľadom i na menšiny). Zásada, z ktorej treba vychodiť, má byť, že nie ľud sa má učiť reči úradov, ale naopak. Neslovenským štátnym občanom má byť síce daná možnosť (v školách) naučiť sa slovenčine, nemajú byť však k tomu ani priamo ani nepriamo nijako nútení.

Toto by boli asi tak hlavné problémy, ktoré by bolo treba s rozvahou a znalosťou vecí riešiť. Vychodiť treba pri tom z dvoch či troch národných (územných) celkov, a nie z liberalistického parlamentaristického počítania voličov (návrh z českej strany). Národy, o ktoré tu ide, nie sú predsa prostým aritmetickým súčtom hlasov, ale celkami a jednotkami kolektívnymi, mravnými osobnosťami, navzájom rovnoprávnymi i rovnocennými. (I v OSN má najmenší úd práve tak jeden hlas ako úd najväčší.).

Zo svojej strany nie som nijako privržencom unáhleného postupu v týchto otázkach. Najmä nie po starších skúsenostiach, kde výdobytky, získané „vo vhodnej chvíli, ktorá sa možno už nevráti" (podobne sa argumentuje aj dnes) boli onedlho nato, nie celkom i bez našej viny a slabošskej povoľnosti, likvidované. Podľa mojej predstavy bolo by najprv treba likvidovať dôsledky kultu osobnostných deformácií v ohľade štátoprávnom i hospodárskom (ale aj inde) a vrátiť sa k prvej úprave v zmysle košického programu a v tomto výhodnejšom postavení pripravovať nové federalistické riešenie, ktorého hlavné zásady by mohli byť konečne proklamované záväzným dočasným ústavným zákonom už k 28. X. 1968. Predbežne by sa však odporúčalo riešiť moravskú otázku plebiscitom. Na tomto podklade by mali byť potom vykonané nové voľby. Novú vzájomnú úpravu by mali vykonať tieto zvolené orgány. I do tej doby, a to z výhodnejšieho reštituovaného postavenia by smel sa mali starať o to, aby najmä hospodárske diskriminačné deformácie z doby kultu boli (na úrovni rovnakých podmienok a možností) odstránené pre budúcnosť, ale bola Slovensku daná i náležitá náhrada a reparácia aj pre minulosť. Na takýto spôsob by sa vari podarilo položiť budúcnosť nášho štátu na solídne a trvanlivé základy.

Pri týchto úvahách vychodím z presvedčenia, že ak Slováci už dospeli na príslušný stupeň hospodárskeho, politického, kultúrneho a národného vývinu, nič im nemôže zabrániť uskutočniť skôr alebo neskôr svoje želania, ak tomu však tak nie je, tu ani najlepšie a najvýhodnejšie dohody a ústavy nám nič nepomôžu. Mali sme a máme ich myslím dosť.

Poznámka EVALUACE : SMĚNA ze 17. augusta 1968, str. 3 uverejňuje článok Alexeje KLUDEKa "CHYSTANÝ ROZPAD FEDERACE?" pôvodně otištěný v týdeníku STUDENT č. 32 z 7. srpna 1968, str. 3. Článek ve SMĚNĚ je rozšířen různými statistickými údaji. Viz Přehled čs. tisku č. 236 z 17.8.1968.

SMENA - 19. augusta 1968 - str. 1

Oznámenie čitateľom

Tisícky čitateľov v oblasti prvých vydaní sa iste s nemalým prekvapením pozastavilo nad vybieleným miestom vo včerajšej Smene na prvej strane. Pred rokmi sa nám tiež čosi podobné stalo, vtedy sa na rotačke odlepil štočok fotografie. Tentoraz nešlo o technickú závadu. Vo včerajšej Smene na tomto priestore mala byť karikatúra Mariána Vaneka, ktorú svojvoľne a protizákonne vyhodila tlačiareň napriek tomu, že vedenie redakcie na čele so šéfredaktorom karikatúru schválilo na uverejnenie. Pretože ide o precedens, aký sa ešte v našej tlači v pojanuárovom období nevyskytol a objavil sa teda nový cenzor, v tomto prípade tlačiareň, vedenie redakcie na túto skutočnosť okamžite upozornilo kompetentné miesta a vyslovilo zásadný protest proti postupu Západoslovenských tlačiarní, n. p. závod 01 v Bratislave. Proti zodpovedným pracovníkom tlačiarne redakcia podáva žalobu za porušenie zákona. Príslušné orgány prisľúbili prípad prešetriť. O výsledku budeme čitateľov informovať.

ANTON KURINA,
šéfredaktor Smeny